

Sevinc Əziz

<https://orcid.org/0009-0007-0238-6532>

PhD student, Nakhchivan State University, Dissertant in World Literature (English Literature, Azerbaijan, sevincaziz92@gmail.com)

Atıf Künyesi | Citation Info

Əziz, S. (2024). Nortenger Abbatlığı Romanı: Qotik Təhkiyədən Realist Romana Doğru. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2226-2238. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.701>

Nortenger Abbatlığı Romanı: Qotik Təhkiyədən Realist Romana Doğru

Xülasə

Təqdim olunan məqalədə Qotik romanların əsas xüsusiyyətləri araşdırılır, və məqalə müəllifi qeyd edir ki, ingilislər bu janra xas olan romanları oxuyarkən milli əlamətləri görməklə bərabər, eyni zamanda qismətdən qaçılmazlığın mümkün olmadığı qənaətinə gəlir. Məqalədə qeyd edilir ki bəzi tədqiqatçılar C. Ostinin Nortenger abbatlığı əsərini qotik janrında yazılan romanlarla müqayisə edir və bu əsəri Qotik romanlara parodiya hesab edirdilər. Müəllif C. Ostinin Nortenger abbatlığı əsərindən nümunələr gətirməklə Qotik janrına xas olan xüsusiyyətləri təsvir edir və bu janrın elementlərindən istifadə etməklə əsərin qotika estetikasına uyğun qavranılmasını hədəfləyir. Nortenger abbatlığı romanında cəmiyyətdə qadınlara qarşı hökm sürən qayda-qanunlar tənqid olunur və qeyd edilir ki, qadının əxlaqını şübhə altına alan hər hansı bir səhv onları cəmiyyətdən qovdura bilərdi. Əsər qotik, tərbiyə və sosial romanın əlamətlərini özündə birləşdirən realist roman kimi dəyərləndirilməlidir.

Açar sözlər: İngilischilik, Qotik Romanlar, Satira, Polemika, Sosial Status, Kübar Davranışlar

The Novel of Northenger Abbey: From Gothic Revival to Realist Novel

Abstract

The presented article analyses the main features of Gothic novels, and the author of the article notes that the British, reading novels of this genre, see national traits and at the same time come to the conclusion that the inevitability of fate is impossible. The article states that some researchers compare J. Austin's Northenger Abbey with novels written in the Gothic style and consider this work as a parody of Gothic novels.

By giving examples from J. Austin's Northanger Abbey, the author explains the characteristic features of the Gothic genre and aims to perceive the work according to Gothic aesthetics by using the elements of this genre. The novel Northanger Abbey criticises the rules for women in society and mentions that any mistake questioning a woman's morality can expel her from society. The work should be considered as a realistic novel that combines the features of a gothic, educational and social novel.

Keywords: Englishness, Gothic novel, Satire, Polemic, Social Status, Arrogant Behaviour

Giriş

Ceyn Ostin (Jane Austen, 1775-1817) XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaradan ingilis yazıçısıdır. O, ingilis ədəbiyyatında ədəbi-bədii sistemlərin dəyişdiyi və yeni bədii istiqamətlərin yarandığı bir dövrdə bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş və bu səbəbdən də onun roman yaradıcılığı yaşadığı dövrün ədəbi-bədii istiqamətlərindən olan romantizmlə və formalaşmaqda olan realizmlə sıx bağlıdır. Ceyn Ostinin romanları özündə dövrünün bədii sistemləri ilə yanaşı maarifçiliyin estetik prinsiplərini də daşıyır. Elə bu baxımdan yazıçının yazıb-yaratdığı dövrlə bu gün arasında zaman məsafəsi artdıqca Ceyn Ostinin dünya ədəbiyyatında danılmaz rolu diqqət çəkir. Yazıçının romanları feminist ədəbiyyat standartlarına uyğun olaraq insanın ekzistensial problemlərinin bədii təcəssümünü özündə əks etdirir. Ceyn Ostinin istənilən romanı insanın cəmiyyətdə yeri, cəmiyyətlə ziddiyyətli münasibətləri və qarşıdurması, sosial problemlərin həlli yollarının axtarışları ilə bilavasitə bağlı olub insanın arzu və istəklərini əks edir.

İngilis mədəniyyətinin və eləcə də tarixinin müəyyən dövründə xüsusi rol oynayan Ostinin roman yaradıcılığı bütünlükdə Qərb romanının formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir. Ostin romanlarının təhlili XIX əsr ingilis romanının təşəkkül mərhələsində baş verən yenilikləri öyrənməyə kömək edir. Digər tərəfdən Ostinin romanlarında özünəməxsus şəkildə aşkarlanan maarifçilik ideyaları, romantizmin və realizmin bədii xüsusiyyətləri dövrün ədəbi-tarixi və bədii-estetik kontekstində aşkara çıxarılmasına təkan vermişdir. Belə ki, Ostin romanları dövrünün reallığı haqqında aydın təsəvvür yaratmaqla bərabər, ümumilikdə roman janrının ideya-məzmunu və üslubi-tematik problemlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan verir. Nortenger abbatlığı'da belə romanlardandır.

“Nortenger Abbatlığı” romanı qotik ədəbiyyatının estetik və tematik elementlərini özündə ehtiva edən bir əsər kimi 19-cu əsr ədəbiyyatında mühüm yer tutur. Qotik romanların xarakterik xüsusiyyətlərinə qaranlıq atmosferlər, mistik hadisələr və fəvqəltəbii elementlər daxildir. Bu elementlər oxucuda narahatlıq və maraq hissləri aşılamaq məqsədi daşıyır. “Nortenger Abbatlığı” bu ənənəvi qotik elementlərdən istifadə etməklə ədəbi aləmdə özünəməxsus yer qazanmışdır. Bununla

yanaşı, romanın sonrakı hissələrində bu qotik povest üslubu öz yerini realist elementlərə verir, ədəbi transformasiyadan xəbər verir.

Realizm hərəkatı 19-cu əsrin ortalarından ədəbiyyatda əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməyə başlamış və fərdlərin sosial mühiti ilə münasibətlərini daha konkret və təfərrüatlı şəkildə əks etdirmək üçün bir yanaşma inkişaf etdirmişdir. Bu hərəkat personajların və hadisələrin gündəlik həyatın reallıqları daxilində idarə olunmasını vurğulayır. “Nortenger Abbatlığı” romanı qotika üslubunun gərgin təsirindən realist povestə keçidlə bu iki ədəbi cərəyan arasında keçid prosesini konkret şəkildə nümayiş etdirən bir nümunədir. Bu məqalə “Nortenger Abbatlığı” romanının qotik hekayə üslubundan realist romana çevrilmə prosesini araşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu prosesdə romanın daxili strukturunda baş verən dəyişikliklərdən, hekayə üsullarında baş verən transformasiyadan və xarakter dərinliyindəki təkamüldən danışılacaq, qotik və realist romanlar arasındakı fərq və oxşarlıqlar üzə çıxarılaçaqdır.

Əsas Hissə

XVIII əsrdə ingilislər qotik romanları sevilən əsər kimi oxuyur, onun müəllifini tanıyır və ona rəğbət bəsləyirdilər. İngilis tədqiqatçısı Riçard Hörd yazır ki, bu janra olan maraq ilk növbədə qorxu və dəhşət yaradan yeni və qeyri-adiliyə heyranlıq idi (Austen, 2010). İngilislər qotik romanda milli əlamətləri, əsil “ingilisçiliyi” görürdülər. Elə bu səbəbdən onlar qotik romanlarda qədim monastirlərin, qəsrlərin qalıqlarına heyranlıqlarını bildirir, beləcə keçmiş haqqında düşünür, onun geri dönüşünü arzulayırdılar. Digər tərəfdən qotik roman müəllifləri insanın tale qarşısında çıxılmazlığını önə çəkir, ölüm, iztirab, əzab hislərinin qaçılmaz olduğunu göstərirdi. Qotik romanın təşəkkül mərhələsi ingilis romantizmi dövründə formalaşdı və belə romanlarda qəsrlərin xarabalıqları, monastır və abbatlıqların qorxulu təsviri onun sübutudur. İngilis qotik romanı Horatsi Uolpolun “Otranto qəsri” (“The Castle of Otranto”, 1764) romanı ilə başlayır və məhz bu romandan sonra fəvqəltəbii, qeyri-adi və dəhşət saçan mövzular bədii, fəlsəfi və psixoloji əsərlərin əhatə dairəsinə düşür.

Ostinin “Nortenger Abbatlığı” romanının yazılması da bu illərə təsadüf edir. Əsər XVIII əsrin sonu yazılsa da müəllifin ölümündən sonra 1817-ci ildə nəşr edilir. Yazıçının tərcümeyi-halını tədqiq edən ingilis ədəbiyyatşünası Karen Coy Fauler “Nortenger abbatlığı”nı yazıçının ilk romanı kimi qeyd edir və yazır ki, C.Ostin əsəri 1803-cü ildə bitirir, lakin əsər onun ölümündən sonra işıq üzü görür (Hurd, 1999). Bir çox tədqiqatçılar əsəri romantizm dövrünün ən çox oxunan əsərlərindən olan qotik janrında yazılan romanla müqayisə edir, onu bu janra parodiya kimi qeyd edir, bəzən isə sentimental roman kimi də dəyərləndirirlər. Belə yanaşmanın əsası süjet xəttindən qaynaqlanır və heç də yersiz

deyil. Coan Klingel Rey yazır ki, “Nortenger abbatlığı” qotik romanın satirasıdır (May, 1969). Tara Uolles isə əsəri qotik romanlara parodiya adlandırır (Waldron, 2001). Son illərin tədqiqatları bu əsəri xüsusilə qotik romana parodiya kimi qeyd edir və bir çox ingilis qotik romanları ilə paralellər aparırlar. Bu tədqiqat işlərinin sırasında bizim marağımızı çəkən Meri Uoldronun “Jane Austen and the Fiction of her Time” əsəridir. Bu araşdırmanın müəllifi Ostinin yaradıcılığını realizmə bağlayır və qeyd edir ki, onun ilk tədqiqatçıları ədəbiyyatda hökm sürən romantizmi əsas gətirərək yazıçının əsərlərindəki satira və istehzanı realizmin xarakterik xüsusiyyəti kimi görmür, elə bu səbəbdən də onun ilk romanı olan “Nortenger Abbatlığı”nı romantizmin qotik janrı ilə bağlayırlar. Bizim fikrimizcə Meri Uoldron vacib bir məqamı sezib və yazıçının yaradıcılığında xüsusi rolu olan bu məqam ondan ibarətdir ki, “Nortenger abbatlığı” romanında istifadə edilən satira və sarkazm realist romanın xüsusiyyəti kimi çıxış edir. Bu və bundan sonra yazılan bütün romanlarında yazıçı satiradan istifadə etməklə dövrünün eybəcərliklərinə gülür, onları ələ salır. Heç də təsadüf deyil ki, yazıçının ilk oxucuları ailə üzvləri olmuş, onların iştirakı ilə bəzən əsərlərə dəyişikliklər edilmiş, bəzən isə “Nortenger abbatlığı” kimi yazıçı tərəfindən kənara qoyulmuş, digər romanlarının yazılması ilə məşğul olmuşdur. Amma onu da qeyd etməliyik ki, Ostin əsərdə qotik roman müəlliflərindən olan Fanni Bern və Metyu Qreqori Lyuisin adını çəkir, qotik romandan danışır, qəhrəmanı qotik roman sevdalısı kimi təsvir edir. Eyni zamanda da yazıçı Enn Redkliffin “Udolfonun sirləri” (The Mysteries of Udolpho) romanı ilə də polemikaya girir. Görünür elə bu səbəbdən bir çox tədqiqatlarda “Nortenger abbatlığı”nı məhz qotik romana parodiya kimi öyrənirlər.

Romanın yazılması ilə onun nəşri arasında illər keçmiş, bu səbəbdən əsər işıq üzü görəndə yeni ədəbi hadisələr meydana gəlmişdir. Roman realist təhkiyə tipi kimi istehza və satiranın istifadəsi kimi də əhəmiyyət kəsb edir. Bu onunla bağlıdır ki, ədəbiyyatda romantik meyllərin üstünlük təşkil etdiyi dövrdə ingilis maarifçi realist ənənələr inkişaf edirdi. Bu həmçinin onunla bağlıdır ki, yazıçı ilk gündən mövcud olan ədəbi sistemlərlə, bu sistemləri yaradan yazarlarla polemikaya girirdi. Elə buna görə qətiyyətlə demək olar ki, ingilis ədəbiyyatının keçid dövrü onun əsərləri ilə əlamətdar olmuşdur. Beləcə, Ostin mövcud ədəbi normaları dağıdır, onlara yenidən baxır və özünün yaradıcılıq yolunu müəyyən edirdi.

Ostin yaradıcılığının ilk günlərindən ingilis yazıçıları Henri Fildinq, Lourens Stern, Semyuel Riçardsonla polemikaya girir, dövrünün dəbdə olan ədəbi istiqamətlərinin estetik prinsiplərindən istifadə edirdi. Məhz bu polemikalar onun yaradıcılığında yeni tip realist romanın yaranmasına səbəb olmuşdur. Yazıçının ilk romanı olan “Nortenger Abbatlığı”nda da dövrünün dəbdə olan qotik romanı

ilə polemikanı görə bilərik. Lakin qotik romanla polemikada Ostin yaradıcılığında realist romana doğru təkamülü də sezmək mümkündür.

Yazıçı Riçardsonun epistolyar romanlarına yeni abı-hava gətirir, onun estetik idealını və üslubunu bəyənməsə də qəhrəmanın psixologiyasına nüfuz etməsini təqdir edir. Maraqlıdır ki, yazıçı romantizmin dəbdə olduğu bir dövrdə yaşayır, lakin əsərlərində daha çox realizmə meyl edir. “Nortenger Abbatlığı” romanını onun ilk bitmiş əsəri, həmçinin ədəbi manifesti kimi dəyərləndirmək olar. Hadisələrin inkişafında, qəhrəmanın xarakterinin təsvirində yazıçı dövrünün romanları ilə dialoqa girir, belə əsərlərin aqibətini göstərir. Yazıçı qotik romanları ələ salır, onları gülüş hədəfinə çevirir. Yazıçı romanda real dünya ilə uydurma dünyanı qarşı-qarşıya qoyur, baş qəhrəmanın qotik roman qəhrəmanları ilə uyğunsuzluğunu elə ilk sətirərdən səsləndirir: Ketrin Morlandı uşaqlıqdan tanıyan hər kəs çətin ki, böyüyəndə ondan roman qəhrəmanı olacağını təsəvvür edirdi. Valideynlərinin sosial statusu və ailənin keyfiyyətləri, arzu və istəkləri - bütün göstərilən şərtlər onu qəhrəmana yaxınlaşdırmırdı. Onun atası keşiş idi, yoxsul və məzlum deyildi, əksinə, çox yaxşı yaşayırdı. İki kilsə gəlirindən başqa, onun özünə aid sərvəti də var idi. Qızlarını qara rahibə paltarlarında saxlamasına ehtiyac yox idi. Anası qayğıkeş və mehriban xasiyyəti ilə seçilirdi. Ketrindən əvvəl üç oğul dünyaya gətirir və bu qızı dünyaya gətirərkən, ümumiyyətlə ölmür, yer üzündə yaşamağa davam edir, daha altı uşaq dünyaya gətirir və bütün uşaqları firavanlıq içində böyüdür (Ray, 2003).

Adətən qotik romanlarda baş qəhrəman gözəl, mehriban, qayğıkeş bir qız olur və əsərin sonunda nikah qurması və cəmiyyətdə qazandığı sosial statusu ilə mükafatlanır. Belə qəhrəman ay işığında gəzməyi xoşlayır, ətrafda baş verən hadisələrə həssaslıqla yanaşır, həyat sınaqlarından qətiyyətlə çıxır və s. Janrın vacib xüsusiyyəti kimi belə qızın qarşısına mütləq qəddar, əzazil və yaramaz biri çıxır. Ona əzab verir, həyatını cəhənnəmə çevirir. Bu qorxunc məxluq əsər boyu güc-qüvvə kimi çıxış edir və adətən süjetin inkişafına təkan verir. Digər tərəfdən belə əsərlərdə qəsrin, abbatlığın təsviri ilə nəhənglərin, ifritə və kabusların təsviri bu sırada yer alır. “Nortenger Abbatlığı” romanının baş qəhrəmanı Ketrin Morlentin Nortenger abbatlığına gəlişi qorxulu, vahiməli hadisələrin baş tutacağı əminliyini puç edir. Elə ilk gündən abbatlıqda hökm sürən səliqə-sahman Ketrinə təəccüblü görünür, oranın qaranlıq, tərk edilmiş qorxulu yer olmaması onu məyus edir:

“Abbatlıq dekorasiya müxtəlifliyi və gözəlliyi ilə müasir zövqə tam uyğun gəlirdi. Otaqdakı kamin isə onun gözləntilərinin əksinə olaraq köhnə günlərdə yonulmuş kütləvi daş blokların ölçüsü ilə yığılmamışdır. Üstəlik o hamar cilalanmış mərmərlə örtülmüşdü” (Austen, 2010, s. 87).

Ostin qəhrəmanın qəsrdəki təsvirində gah gərgin vəziyyətlər yaradır, gah da istehzal ifadələrlə təsvir edilənləri gülüş obyektinə çevirir. Ketrin abbatlığın otaqlarını axtarır, ciddi-cəhdlə abbatlıqda

gizli yerin olmasını, onun qaranlıq keçmişlə bağlılığını sübuta yetirmək istəyir. Yanan şam işığı, küləyin səsi, yarı qaranlıq otaqlar onun şübhələrinin gerçək olmasına işarə edir. Otaqların birində əlyazmanın tapılması ona bir daha sirli abbatlıqda olmasına inandırır. Lakin səhərin açılmasıyla gecə qorxuları azalır və dəhşətli bir sirri gizlədən sənəd, keçmiş cinayətdən bəhs edən əlyazma adı məişət kağızına çevrilir. Göründüyü kimi yazıçı sirr axtarışına çıxan və nəyin bahasına olursa olsun dəhşətli hadisələri özündə gizlədən məsum qız obrazını yaradır. Qotik janrın elementlərdən istifadə edir, əsəri “qotika” estetikasına uyğun qavranılmasını hədəfləyir.

Əsərin adı da müəllifin planından xəbər verir. Abbatlıq qorxu və dəhşət saçan qotik romanın elementi kimi oxucunun nəzərindən yayınmır və beləcə, yazıçı hadisələrin cərəyan edəcəyi yeri göstərir. Məlumdur ki, qotik romanlarda bir qayda olaraq süjet qəhrəmanın qəsrə, abbatlığa səyahəti əsasında qurulur. Demək, yazıçı “Nortenger abbatlığı”nı qotik roman fonunda təqdim edir və onu belə qəbul edilməsini istəyir. Lakin yazıçı əsərdə abbatlığı geniş təsvir etmir, onun təsviri yalnız Ketrinin daxili gözləntiləridir. Ketrin abbatlığı başdan ayağa gəzib dolaşa bilmir. Yazıçı qotik romanın janr xüsusiyyətlərinə müraciət edir və abbatlığa çatan anda tufanın başlanmasını təsvir edir. Baş verən hər şey qotik əsərlərdə olan pis hava şəraitinin təsviri ilə müşayiət olunur. Lakin yazıçının istehzal təsviri səhərin açılması və Ketrinin xəyal dünyasından real aləmə qayıdışı ilə bitir. Ostin qəhrəmanlarının davranışlarını qotik romanın personajları ilə müqayisə edir. Sonda isə Ketrini belə romanlardan tamamilə məyus olduğunu, abbatlığın dəhşətli sirlərinin adı hala çevrildiyini, asanlıqla izah edilən hadisələrlə əvəz edildiyini görür. Qotik romanlarda bir qayda olaraq gənc qız xoşbəxtlik əldə edir. “Nortenger Abbatlığı” romanı da bu baxımdan qotik romana yaxındır, oxucu həyat dərəsi keçən Ketrinin həmçinin şəxsiyyət təkamülünü görür.

Beləliklə, qotik romanın elementlərini komik şəkildə istifadə edən yazıçı realist yanaşmanı sərgiləyir, həyat gerçəkliklərini əks edir və bu şəkildə göstərir ki, qeyri-adi, qorxulu və sirli hadisələr kitab səhifələrində olur. Onları elə kitab kimi qavramaq olar. Gerçək həyat isə real hadisələrlə doludur. Ketrin həyata qotik romanın səhifələrindən baxır, real həyatı görmür. Elə bu səbəbdən onu əhatə edən yalan və riyakarlığı görmür.

Ostin realizmin ifadə vasitələrindən olan burlesklə dövrünün qotik romanlarını ələ salır, eyni zamanda da gerçək həyatın uydurma, təxəyyül dünyasından üstün olduğunu vurğulayır. Həmçinin yazıçı əsərdə məhəbbət romanlarının reallıqdan uzaq olması ideyasını irəli sürür. Ostinə görə roman təhkiyə forması kimi XVIII əsrin sonları ingilis cəmiyyətinin gerçək üzü, həyatın əsl əksidir. Elə bu səbəbdən oxucu Ketrin obrazıyla yeni real qəhrəman tipi ilə rastlaşır. Başqa sözlə, yazıçıya görə qotik

romanlar həyatı düzgün qiymətləndirmir, oxucunu xəyal dünyasında saxlayır, elə bununla bağlı o, reallıqdan uzaq düşür.

“Nortenger Abbatlığı” romanında da oxucu Ketrinin xarakterindəki dəyişikliyi görür, onun sonda real dünyanın adət və ənənələrini, yazılmamış qanunlarını dərk etdiyinin şahidi olur. Yazıçı real lövhələrlə Batda baş verən hadisələri və insanlararası münasibətləri realist boyalarla açmağa çalışır və cəmiyyətdə hökm sürən sosial status probleminə də münasibət bildirir. Dövrünün eybəcərliyini təsvir edən yazıçı ilk növbədə pulun, maddiyyatın insan həyatında oynadığı mühüm rolu vurğulayır və elə bu səbəbdən sosial statusun nə qədər vacib olduğunu təsvir edir.

Əsərin bir çox personajlarını yüksək cəmiyyətdə ucalmaq arzusu idarə edir. Elə buna görə də tamah hissi onların hər birinə hakim kəsilir. General Tilni cəmiyyətdə hökm sürən nüfuz uğrunda mübarizədə ailəsinin arzu və istəklərini belə unudur. Onun üçün pulun və maddiyyatın varlığı hər şeydən üstündür. General Tilni pula o qədər bağlıdır ki, məhz ona görə Ketrini Nortenger abbatlığına dəvət edir. İlk gündən ona elə gəlir ki, Ketrin çox varlıdır və onu oğlu Henri ilə görüşdürməyə çalışır. O, həyat yoldaşı ilə varlı zadəgan ailəsindən olduğunu əsas gətirərək evlənmişdir. Qızı və böyük oğlunu da varlı, cəmiyyətdə nüfuz sahibi olan insanla evləndirmək fikrindədir. Onun evi özünün və ailəsinin rahatlığını deyil, qonaqları heyran etmək, var dövlətini göstərmək üçün nüfuzunu artıran məkandır. O, evinin böyük, geniş, möhtəşəm və qeyri-adi görünüşü ilə fəxr edir. General Tilni çoxlu dost-tanışı olan, var dövləti ilə qürrelənən, övladlarını kasıb ailə ilə qohumluqdan çəkindirən meşşan təbiətli bir obrazdır. Elə bu səbəbdən o, Nortenger abbatlığını bahalı əşyalarla bəzəyir, onun səliqə-sahmanına diqqət ayırır. O, uşaqlarına qarşı çox sərt və acımasızdır. General Tilni əsərin ən qəddar və tamahkar personajlarındanır. O, bütün ömrünü var-dövlət yığmağa və onu daha çoxaltmağa həsr edib. Yazıçı onun simasında ingilis cəmiyyətində nikahın iqtisadi əhəmiyyətini vurğulayır, çünki XVIII əsr İngiltərədə evlilik iqtisadi baxımdan əsaslanırdı.

Ostinin satirasına tuş gələn personajlardan biri də İzabel Torpdur. O, da öz nüfuzu və maddi durumu üçün əlindən gələni edir, nəyin bahasına olursa olsun zəngin həyat uğrunda mübarizə aparır. Bata gələndə yalnız evlənmək üçün ən zəngin insanın axtarışına çıxır, əvvəlcə Ketrinin qardaşı ilə nişanlanır sonra isə daha varlı birini tapıb nişanı pozur. Söz puldan düşəndə İzabella gerçək üzünü ortaya qoyur: “Mən kasıbam, onlar mənimlə evliliyə razı olmazlar. Sənin qardaşın kimlə istəsə evlənə bilər!”

Ketrin sevginin gücü haqqında düşündü.

— İzabella, sən nədən özünü qiymətləndirmirsən. Əmlakın olub-olmamasında fərq nədədir ki?

— Ketrin, bu sənə görə belədir. Amma biz hər bir insandan səxavət gözləyə bilmərik! İmkanım olsa idi sənin qardaşınla yerimi dəyişərdim. Əgər mənim də milyonlarım olsaydı, bütün dünyanı alardım (Jane Austen *The Complete Works*, 2006).

Yazıçının yaratdığı İzabel obrazı ingilis cəmiyyətində dolaşan, varlı ər axtarışında olan, sosial problemlərini düzəltməyə çalışan tipik qadın obrazıdır. Ostinin yaratdığı bu tip varlı ər axtarışlarında real dünyadan xəbərsiz Ketrindən də istifadə edir. O, öz məqsədini çatmaq üçün müxtəlif yollara əl atır, yalan və hiylələrdən istifadə edir. Ketrindən fərqli olaraq o, nə istədiyini bilir və məqsədinə doğru hərəkət edir. Ziyafətə gələn varlı centlmenlə tanışlığını səbirsizliklə gözləyən İzabeli Ketrin başa düşür: “Onu görmək üçün nələri verməzdim! Əslində səbirsizlikdən dəli oluram. Anam onu dünyada ən cazibədar, yaraşlıq gənc olduğunu iddia edir. Bilirsən, onu səhər görüb. Allah xatirinə, məni onunla tanış et. O, buradadır? Allah xatirinə ətrafa baxın. İnanın, onu görəndə qədər mən sadəcə yoxam.

— Yəqin ki, gəlməyib.

— Bu dəhşətdir! Yəqin onunla görüşmək mənə nəsib olmayacaq. Paltarımı bəyəndiniz? Yaxşı görünür? Qollarını özüm dizayn etmişəm (Mansell, 1973).

Ostin yaradıcılığını öyrənən M. Çeçetko haqlı olaraq yazır ki, Ostinin yaradıcılığı ingilis realizmi tarixində keçid dövrü ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır və o, maarifçi realizmindən yeni tip realizmə keçidi təmsil edir (Atarova, 1981). Göründüyü kimi tədqiqatçı yazıçının yaradıcılığında yeni yazı tipini vurğulayır. Həqiqətən də general Tilni, İzabella və Con Torp özündə cəmiyyətdə hökm sürən eybəcərlikləri daşıyan qəhrəman tipləridir ki, yazıçı onları acımasızcasına ifşa edir.

Əsərdə müəllifin tənqidinə tuş gələn personajlardan biri də missis Allendir. Onun həyat amalı yalnız gözəl və bahalı paltarlar geyinmək, onu ziyafətdə rəfiqələrinə nümayiş etdirməkdir. Missis Allen ziyafətə gələn xanımların paltarlarını müzakirə edir, çünki onun üçün dəbli və bahalı geyim zəngin olmanın atributudur. O, tez-tez başqa qadınların qeybətini edir, onları sosial iyerarxiyada müvafiq yerlərinə görə dəyərləndirir. Yazıçı onun xarakterik xüsusiyyətini istehza və sarkazmla təsvir edir: Missis Allen cəmiyyətdə heç bir emosiyaya səbəb olmayan çoxsaylı qadınlara aid idi. Ancaq ona təəccüblənmək olardı ki, dünyada onunla evlənmək üçün bir kişi tapılıb. O, nə gözəlliyi, nə istedadı, nə təhsili, nə də kübar davranışları ilə seçilirdi. Onu ən çox yeni dəb maraqlandırırırdı. Onun yaxşı geyimlərə həvəsi vardı (Mansell, 1973).

Bu, Ostinin yaşadığı cəmiyyətin son dərəcə dəqiq təsviri, gerçək mənzərəsi idi və onun realizmini bir daha nümayiş etdirirdi. Yazıçı zərgər dəqiqliyi ilə ingilis cəmiyyətini təsvir edir, burada hökm sürən yalançı və riyakar, məddah və ikiüzlü insanları ifşa edirdi. “Ostin viktorian İngiltərəsinin

sinifli təbəqələşməsinə xırdalıqlarına qədər təsvir etməyə çalışmışdır” deyən A. Məmmədova da bu faktı təsdiqləyir. Xəyallar aləmində yaşayan Ketrin ilk dəfə real dünyaya düşür və əsər boyu fərdi keyfiyyətlərini qazanır. Ketrin dəfələrlə səhv edir, lakin bu səhvlər onu bir şəxsiyyət kimi mükəmməl edir. Gerçək hadisələrin fonunda Ketrin cəmiyyət və insanlararası münasibətlərdə hökm sürən reallığı anlayır və dərk edir.

Yazıçı romanda gerçək həyatı, real insanları və onların həyatı təcrübələrini təsvir edir. Elə buna görə deyə bilərik ki, “Nortenger abbatlığı” romanı qotik romanın xüsusiyyətlərindən daha çox realist romanın ideya-estetik prinsipləri ilə bağlıdır. Başqa sözlə, Ostinin əsəri qəhrəmanın həyatındakı müəyyən bir məqamın, müəyyən bir təcrübənin xırda təfərrüatlarına diqqət yetirən erkən realizm üslubunu nümayiş etdirir. Yəni, tipik realist əsərlərdə olduğu kimi universal insan təcrübəsi kimi deyil, konkret insan təcrübəsidir və bu səbəbdən onun gülüşü qotik romana hədəflənməyib, daha çox realist romanın nümunəsi kimi görünür. Ostin yaradıcılığını öyrənən Şahidə Yusupova haqlı olaraq yazır ki, XVIII əsrin 90-cı illərində yeni tip realist incəsənət formalaşmağa başladı və fərddə cəmiyyət arasında qırılmaz əlaqəni görən, daimi hərəkətdə, inkişafda olan fərdi dərk edən, keçmiş dövrlə müqayisədə yeni, daha “inandırıcı” təhkiyə formaları yarandı (Mansell, 1973).

Yazıçı Ketrin obrazından istehzanı əsirgəmir və onun düşüncələrində, həyata baxışlarında və onu əhatə edən insanlara münasibətində məsum qızın davranışlarını göstərsə də əsərin sonunda oxucu onun mənən dəyişdiyini, pisi yaxşıdan ayırmaq bacarığını da görə bilir. Ketrin sonda anlayır ki, romanlarda təsvir edilən qəhrəmanlar və ya bədheybətlər heç də uydurma personajlar deyillər. Onlar yaşadığımız cəmiyyətdə də mövcuddurlar və hər birinin davranışı onları idarə edən motivlərlə bağlıdır. Belə bədheybətlər tək roman qəhrəmanları deyil, onlara real həyatda da rast gəlinir. İnsan xarakterinin və davranışlarının mürəkkəbliyini bilavasitə öz şəxsi təcrübəsi ilə dərk edən Ketrin anlayır ki, real həyatdakı yaramazlar, qorxulu insanlar qatil olmasa da bir qayda olaraq hiyləgər, ikiüzlü və təkəbbürlü, riyakar və yalançıdırlar. O, rəfiqəsi İzabella Torpun ondan istifadə etməsi və qardaşına olan münasibətində bunu əyani şəkildə görür. Geneal Tilnin var-dövlət qarşısında nə qədər kiçildiyini, kasıblara qarşı acımasız, nüfuzlu zümrəyə isə cani-dildən qulluq etməsinin şahidi olur. Ketrinin sağlam düşüncəsi, qazandığı təcrübə və müşahidələri onu xəyal dünyasından ayırır.

Yazıçının qotik romanlara münasibəti real dünyanın yalanlarından qurtulmaq istəyi ilə də bağlı ola bilər. “Nortenger Abbatlığı” romanının yazılma tarixini yada salmaq kifayət edir ki, onun bu dövrdəki əhval-ruhiyyəsi, sıxıntıları əsərin yazılmasına təkan verdiyini təsbit etsin. Yazıçı satirik realizmin istehza və sarkazmindən istifadə etməklə yalançı dostlarla münasibətini açmağa bilir. Torplar ailəsi, general Tilni və digər realist tiplər göstərir ki, insanlararası münasibətlər qəhrəmanın düşüncə

bilmədiyi dərəcədə mürəkkəbdir. Real həyat hadisələri bədii ədəbiyyatda olanlardan daha aldadıcı və məkrli ola bilər: “Sən demə, general onu heç nədə günahlandıra bilmir və onu heç nəyə görə qınamır, yalnız onun haqqında bilmədən səhv edir, onu varlı ailənin övladı bilir.

Bu onun aldanmış qürurunun bağışlamadığı, etiraf etməkdən belə utandığı səhvi idi. Ketrin yalnız onun düşündüyü qədər zəngin deyildi və günahı da elə bundan ibarət idi. Onun cəmiyyətdəki mövqeyindən çəş-baş qalıb Nortengerə dəvət etdi və onun gəlini olmasını istədi. Başa düşəndə ki, səhv edib, onu evdən qovmaqdan başqa bir şey tapmadı. Onun fikrincə, bu nə ona, nə də ailəsinə qarşı hörmətsizlik idi (May, 1969).

Ketrin ətrafında baş verənlərdən o qədər xəbərsizdir ki, general Tilni onun kasıb olduğunu bilib evdən qovanda nə baş verdiyini anlamır. Evi tərk etmə səhnəsi ilə öz evindən abbatlığa qonaq gəlməsi səhnəsini müqayisə etsək, eyni dərəcədə məsum və inanılmaz dərəcədə saf olduğunu şahidi olarıq. “Romanda qəlbın poeziyası ilə həyatın prozasının qarşıdurması və xarici şəraitin təsadüfləri əsas rol oynayır” deyən ədəbiyyatşünas-alim Himalay Ənvəroğlu bu baxımdan tamamilə haqlıdır.

Ketrinin həddindən artıq açıq ürəkli, səmimi, mehriban və təmkinli olması Henrinin ona olan rəğbətini daha da gücləndirir. Sadə, iddiasız, yalanlardan uzaq” Ketrin uşaq məsumluğu ilə İzabella Torpa “əgər nikahda bir tərəf artıq imkanlıdırsa o biri tərəfin bu nəyinə lazımdır ki? Onun kimə aid olduğu elə də vacib deyil. Əsas odur ki, ailə zəngin olsun. Var-dövlətin biri-birinə can atması çox iyrəncdir. Pul xətrinə evlənmək mənə görə dünyada ən rəzil işdir deyir. O, öz məsum baxışları ilə İzabella və Con Torpun şöhrətpərəst, riyakar və hiyləgər olduğunu sezə bilmir. Bir müddət sosial ikiüzlülərin toruna düşür və tamamilə aldanır. Eyni hadisəni o, general Tilninin sosial statusu və cəmiyyətdəki kübar davranışlarını görəndə təkrarlayır. Lakin o, həyat dərsi alır və iki vacib məsələni özü üçün müəyyən edir. İnsanlararası münasibətlərdə saxtakarlıq və xəyanət mövcuddur.

Reallıqla tanışlıq ona öyrədir ki, insan təbiəti mürəkkəbdir və onu anlayıb başa düşmək olmur. General Tilni roman qəhrəmanı kimi bədheybət və qatil olmasa da gerçək həyatda daha qorxulu və təhlükəlidir. Oğlu ilə evliliyinə razı olmayan general Tilni Ketrinin heç də kasıb olmadığını biləndə, yenidən razılığa gəlir, evliliyə icazə verir: “Əvvəlki fikri ilə müqayisədə bu, ona o qədər əlverişli göründü ki, general inadkarlığından əl çəkdi, evliliyə icazə verdi. Bundan əlavə, onun tərəfindən verilən şəxsi mesaj, heç bir çətinlik olmadan, izsiz qalmadı, ona görə Fullertondakı əmlakın oğlunun adına keçməsinə sərəncam verdi, onu hər hansı bir vərəsəlik öhdəliyindən azad etdi, gələcəkdə mülkə iddia etmədən qorudu. Toyun olacaq günün təyin etdi”.

Ketrinin real dünyada oyanması xəyali dünyanı tərk etməsilə bitir. Qəhrəman xəyallar aləmindən real həyata dönür, dünyanı olduğu kimi görür. Başqa sözlə, realist romanın qəhrəmanı

romantik qəhrəmandan fərqli olaraq özünü sosial problemlərin içində dərk edir, cəmiyyətdə müəyyən mövqe tutan şəxs kimi qəbul edir. Beləliklə, yazıçı dəbdə olan qotik roman qəhrəmanını deyil, bu janrı ələ salmaqla yeni realist roman qəhrəmanını yaradır.

İngilis nəsrində müstəsna xidmətləri olan Vircinya Vulf, Ostinin satirik gücünü qeyd edir və yazırdı ki, o, “cəmiyyətdəki yaramazlıqların satirik təsvirini verməklə yanaşı personaja mühit tərəfindən yansıyan məhdudluğu və sosial problemlərdə itməsini realistcəsinə təsvir edirdi” (Woolf, 2017). Elə bu səbəbdən Vulf, Ostini insan və dünyanın qüsurlu olmasını tənqid edən “ən yaxşı qadın yazarı” kimi təqdim edirdi (Woolf, 2017). Əsər qotik, tərbiyə və sosial romanın əlamətlərini özündə birləşdirən realist roman kimi dəyərləndirilməlidir. Ketrin anlayır ki, o, qotik romanları özünün gündəlik həyatla bağlı mühakimələrindən uzaqlaşdırmalıdır. Məhz bu yanaşma onun artıq böyüməsinə, həyatı qiymətləndirmək bacarığına işarədir. Anası da qızında bu dəyişiklikləri görür, onun əvvəlki Ketrin olmadığına fərqiində olur: “Missis Morland qızının dəyişdiyini, fərqli olduğunu görürdü. Qızı on dəqiqədən artıq nə bir yerdə otura bilir, nə də bir şey edirdi. Anıdan yerindən sıçrayıb bağ yolları ilə gəzməyə gedirdi, sanki onun təbii halı sadəcə hərəkət idi. Deyəsən, o, qonaq otağında vaxt keçirməkdənsə, evdə dolaşmağa üstünlük verirdi. Ancaq bu dəyişiklik onun bütün əhval-ruhiyyəsini dəyişmişdi, onun həyata olana sevinc dolu baxışlarını dəyişmişdir. Düşüncəyə dalması və susqun oturması köhnə vərdişləri tamamilə yoxa çıxarmışdı. Kədər və susqunluq ona xas olmayan bir davranış idi və o, qızının tamamilə dəyişdiyini görürdü”.

O, artıq öz təxəyyülünü idarə edir, reallığı dərk edir. Ketrin başa düşür ki, İzabella və general Tilin kimi insanlara güvənməməlidir. Göründüyü kimi əsər qotik romana parodiyanı deyil, reallığın səciyyəvi xüsusiyyətlərinin gerçək təsvirini göstərən realist romanla bağlıdır. Romanın vacib ideya-bədii xüsusiyyətlərindən biri də nikahla bağlı problemin qaldırılmasıdır. Cehizsiz qızın acınacaqlı vəziyyəti, valideynlərin qərarı ilə evlənmək zərurəti, həyat yoldaşı qarşısında amiranə itaəti, nə olursa olsun cəmiyyətdə və ailədə nüfuzunu saxlamaq zərurəti qadın hüquqsuzluğu ilə bağlı motivlərdir. Cəmiyyətdə hökm sürən qayda-qanunlar qadına qarşı o qədər sərt olurdu ki, onun əxlaqını şübhə altına alan hər hansı bir səhv həyatını məhv edər, evliliyini poza, qadını cəmiyyətdən qovdura bilərdi. Ostin əsərdə məhz bu problemləri qaldırır və oxucunun diqqətində saxlayır. Göründüyü kimi süjet xətti uğurlu nikaha girmək, yaxşı ər “tapmaq” problemləri üzərinə fokuslanıb. Qotik romana parodiya isə bu problemlərin qoyuluşunun təməli rolunda çıxış edir. General Tilinin də oğlu ilə bağlı evlilik qərarı bu sıradandır. Demək, Ostin komik şəkildə qotik romanı təqlid etmiş, amma eyni zamanda da patriarxal həyat tərzi altında mövcud olan cəmiyyəti, onun qayda-qanunlarını tənqid etmişdir. Realist romanlarda insanın real həyat təcrübəsi unikal və dəyərli anlayışdır və elə buna görə hər bir insanın

həyat təcrübəsi bənzərsizliyi ilə maraq doğurur. Ostinin “Nortenger Abbatlığı” romanında yaratdığı obraz da bu sıradandır.

Nəticə

Ostinin yeni roman janrının yaranmasında xidmətləri danılmazdır. Elə bu baxımdan yazıcının yaradıcılığı, xüsusilə romanları XIX əsrin əvvəlləri ingilis nəsrindəki vacib yenilikləri öyrənməkdə mayak rolunu oynayır. Məhz buna görə də Ceyn Ostinin romanları daima oxucuların diqqət mərkəzindədir. Çünki yazıçı insan həyatı ilə bağlı təsvirlərində özünəməxsus bədii yolların həllini verməklə yanaşı, heç vaxt aktuallığını itirməyən ümumbəşəri dəyərləri oxucuya təqdim edir və ədəbiyyatın inkişafında qadın şəxsiyyətinin təkamül konsepsiyasını ortaya qoyur. “Nortengerin Abbatlığı” romanı qotik ədəbiyyatının qaranlıq və mistik atmosferindən realist povestə keçiddə mühüm dönüş nöqtəsini təmsil edir. Bu transformasiya qotik romanının orijinal elementləri ilə başlayan və zaman keçdikcə daha konkret, realist yanaşmaya çevrilən prosesi əks etdirir. Romanın əvvəlində qotik ədəbiyyatının tipik elementlərini - dəhşət, fəvqəltəbii hadisələri və mürəkkəb atmosferi müşahidə etsək də romanın sonrakı hissələrində bu elementlər daha realist hekayə üslubu və sosial müşahidələrlə əvəz olunur. Bu keçid təkcə romanın daxili strukturunda baş verən dəyişikliklərlə məhdudlaşmır, həm də dövrün ədəbi cərəyanlarının, sosial dinamikasının əksidir. Qotika ədəbiyyatının təxəyyül əsaslı, mistik ab-havası fərqlərin sosial və icma kontekstləri ilə daha dərin əlaqələr quran, gündəlik həyatı və reallıqları daha konkret şəkildə təsvir edən realist povestlə əvəzlənib. Bu dəyişiklik personajların daxili aləmlərini və onların sosial mühiti ilə qarşılıqlı əlaqəsini daha ətraflı və real şəkildə nəzərdən keçirməyə imkan verir. Nəticə olaraq, “Nortengerin Abbatlığı” romanının bu çevrilməsi ədəbi janrların və povest üsullarının necə dəyişdiyini və dinamik inkişaf etdiyini göstərir. Bu proses ədəbiyyatın sosial və mədəni kontekstlərdə necə çevrildiyinin mühüm anlayışını təmin edir və qotika ilə realist ədəbiyyat arasındakı əlaqə və fərqləri daha dərinləndirən anlamağa kömək edir. Realizm cərəyanının təsiri ilə romanın strukturunda baş verən bu dəyişiklik personajların dərinliyini artırmış, süjeti daha real zəmin üzərində yerləşdirmiş, sosial tənqidi daha qabarıq göstərmişdir. “Nortenger Abbatlığı”nin bu təkamülü ədəbi janrların dinamik və inkişaf edən strukturunun nümunəsi sayıla bilər. Bu proses təkcə romanın daxili strukturunda baş verən dəyişikliyi deyil, həm də dövrün ümumi ədəbi meyllərini, ictimai anlayışını əks etdirir. Roman bu iki ədəbi cərəyan arasında keçidi həm ədəbiyyat tarixi, həm də ədəbi forma və quruluş baxımından mənalı bir araşdırma mövzusu kimi öz əhəmiyyətini hər zaman qorumaqdadır.

Ədəbiyyat

Austen, J. (2010). *Northanger Abbey*. Harper Collins UK

- Jane Austen The Complete Works*. (2006). Introduction, Fowler, K. J. Penguin Group.
- Hurd, R. (1999). *Letters on chivalry and romance*. A. Millar in the Strand; and W. Thurlbourn and J. Woodyer.
- Mansell, D. (1973). The novels of Jane Austen: an interpretation. (*No Title*).
- May, L. C. (1969). *Parodies of the Gothic novel*. Oklahoma State University.
- Ray, J. K. (2003). Austen's Northanger Abbey. *The Explicator*, 61, (2). 79-81.
- Waldron, M. (2001). *Jane Austen and the Fiction of her Time*. Cambridge University Press.
- Woolf, V. (2017). *The collected essays of Virginia Woolf*. Read Books Ltd.
- Atarova, K. (1981). *Pisateli Anglii o literature XIX-XX vv.* Progress